

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І ВИМОГ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

В статті розглядається сутність процесу гуманізації освіти як одного із головних напрямків її реформування.

Автор також акцентує увагу на деяких проблемах цього процесу в українській освіті.

Ключові слова: гуманізм, гуманізація, гуманізація освіти, глобалізація, патріотизм, національна свідомість.

В статье рассматривается сущность процесса гуманизации образования как одного из главных направлений его реформирования.

Автор также акцентирует внимание на некоторых проблемах этого процесса в украинском образовании.

Ключевые слова: гуманизм, гуманизация, гуманизация образования, глобализация, патриотизм, национальное сознание.

The paper considers the essence of the process of humanizing education as one of main guidelines for its reforming.

The author puts also the emphasis on some issues of this process in Ukrainian education.

Keywords: humanism, humanism, humanism education, globalization, patriotism, national consciousness

Актуальність теми дослідження пояснюється тим, що реформування освіти на всіх рівнях, входження України до Болонського процесу, подальша глобалізація світового розвитку настійливо вимагають посилення гуманістичного аспекту в навчанні та вихованні, і підготовці сучасних фахівців зокрема.

Проблема гуманізації освіти завжди була однією зі злободенних серед всіх тих, хто причетний до освітянської ниви, хоча самі слова “гуманізм”, “гуманіст”, “гуманізація” тривалий час не вживалися (так, термін “гуманіст” з’явився в кінці XV ст., “гуманізм” запроваджений до вжитку німецьким педагогом Нітхаммером у 1808 р.). І це не дивно. Адже успіх розвитку особистості в усі часи пов’язувався з моральним призначенням знання, сенс якого здавна вбачали в тому, щоб, за словами Сократа, зробити співгромадян якомога кращими.

Процес гуманізації освіти визначає основний напрям її розвитку у сучасному суспільстві. Особливе значення цей процес має для нашого суспільства, яке щойно позбавилося авторитарного соціального устрою і ще багато в чому спо-

відує його принципи та ідеали.

Наукове дослідження проблеми.

Гуманістичний підхід до виховання особистості ми знаходимо у поглядах низки педагогів. Так, вже концепції Я.Коменського, Ж.-Ж.Руссо, І.Песталоцці, А.Дістервега пройняті думкою про те, що духовний розвиток людини має будуватися відповідно до принципів природовідповідності і культуровідповідності. Осмисленню феномену духовності в контексті історико-педагогічних процесів приділяли значну увагу видатні громадські діячі та педагоги Г.Сковорода, М.Костомаров, П.Куліш, М.Драгоманов, Б.Грінченко, М.Грушевський, С.Русова, В.Сухомлинський, К.Ушинський та інші.

На сучасному етапі у вітчизняній науці проблему впровадження ідей гуманізму в освіту досліджують, зокрема, такі вчені і педагоги, як В.Андрущенко, П.Балл, І.Бех, А.Волинець, С.Гончаренко, С.Горбатенко, В.Голубінцев, Г.Ісаєва, В.Кремінь, О.Киричук, Т.Петрова, О.Савченко, П.Скляр, В.Семиченко, О.Федічкіна та інші.

Процес гуманізації освіти базується на таких психолого-педагогічних концепціях: концепція розвивального навчання (Л.Виготський); концепція проблемного навчання (О.Матюшкін); індивідуалізація та диференціація навчання (Б.Аркін, П.Анохін, П.Блонський, Л.Рубінштейн, І.Унт та інші); особистісно зорієнтоване навчання (І.Зязюн).

Термін “гуманізація” латинського походження й означає “олюднення”. У “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” поняття “гуманізація” визначається як “поширення та утвердження гуманістичних принципів в якій-небудь сфері суспільного життя”. А поняття “гуманізм” як “ставлення до людини, пройняте турботою про її благо, повагою до її гідності; людяність” [1, 266].

Саме словосполучення “гуманізація освіти” в наукових і педагогічних колах розуміється у різних значеннях – як процес, як одна з тенденцій розвитку освіти, як принцип її побудови і принцип концепції виховання. Нерідко головним при цьому вважається гуманне ставлення до тих, хто навчається.

Доктор психологічних наук П.Балл зазначає: “Провідну ідею гуманізації освіти у психолого-педагогічному аспекті можна визначити як орієнтацію її цілей, змісту, форми і методів на особистість того, хто навчається, гармонізацію її розвитку” [2, 21].

В.Пастушенко, науковий співробітник лабораторії методології і теорії психології Інституту психології ім. П.С.Костюка АПН України, ідею гуманізації системи освіти в сучасному суспільстві трактує “... як оптимальний розвиток і поєднання психофізичних, інтелектуальних, моральних і духовних якостей особистості в просторі індивідуально орієнтованого навчально-виховного процесу” [3, 44].

Фіцула М.М. гуманізацію розглядає як принцип концепції національного виховання: “гуманізація – створення умов для формування кращих якостей і здібностей дитини, джерел її життєвих сил; гуманізація взаємин вихователя і вихованців; виховання – центр навчально-виховного процесу, повага до особистості, розуміння її запитів, інтересів, гідності, довір`я до неї; виховання гуман-

ної особистості” [4, 245].

Федічкіна О. і Полубінцев В. гуманізацію розуміють „як нову парадигму, в основі якої – людино-центристський підхід, тобто визнання людини за найвищу соціальну цінність, повага до особистості, до її гідності, створення максимальних умов для найповнішого розкриття її здібностей” [5, 106].

Отже гуманізація освіти – один із аспектів її реформування. Центральною цінністю в цьому процесі виступає, зрозуміло, особистість, оскільки розвиток саме її потенцій і можливостей є абсолютною метою як суспільного розвитку, так і функціонування системи освіти. Більше того, це положення набуло нормативного характеру, оскільки вимога спрямованості освіти на всезагальний розвиток людини міститься в Загальній декларації прав людини. Зокрема, в статті 26 п. 2 вказується, що “освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами...”[6, 4].

Найважливіші нормативні документи про освіту в Україні також засвідчують, що її реформування повинно відбуватися на засадах гуманізму. До таких документів належать: “Державна національна програма “Освіта. Україна ХХІ століття”, Закон України “Про освіту”, Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, Концепція національного виховання, Концептуальні зсади гуманітарної освіти в Україні.

Але, за висновками як вчених, так і педагогів, більшість вищезгаданих нормативних освітянських документів та програм не відповідають вимогам часу, вичерпали себе, свій потенціал і мають зазнати радикальних переосмислень на базі нових теоретико-методологічних і світоглядних підходів освітньої теорії і практики з метою відновлення гуманістичної складової освітньої системи.

Нагальність цього посилюється особливостями сучасного світового розвитку, а саме процесами глобалізації, що відбувається в ньому останнім часом. Адже поглиблення процесів глобалізації несе в собі небачене зростання взаємозалежності не тільки між країнами, а й між людьми, які вступають у більш глибокі, інтенсивні та безпосередні зв'язки, ніж будь-коли раніше, що породжує суперечливі тенденції. З одного боку, з'являються нові умови і стимули формування загальнолюдських цінностей, нової якості розвитку людини в глобальних масштабах, а з іншого, спостерігається розрив суспільних зв'язків, руйнування і деформації традиційних гуманістичних і національних цінностей, підвищення соціального напруження, криза сім'ї, анемія і зростання злочинності.

Тому в умовах глобалізації не зникає, не зменшується, а, навпаки, зростає завдання зміцнення внутрішньонаціональних, громадянських зв'язків, а виховання патріотизму має бути складовою гуманістичного виховання. Про рівень патріотизму української молоді, і студентства зокрема, можуть свідчити наступні факти.

За даними директора програм розвитку людського потенціалу інституту Горшеніна Марини Ткаченко, 55,4% наших студентів пишається тим, що є громадянами України. Тих, хто вважає що пишатися в цьому сенсі нічим – 13,5%. Це більше, аніж у сусідній Росії і Польщі. Разом з тим, лише 29,1% молодих україн-

нців хочуть жити в державі, в якій народилися. Ще 10,8% опитаних не змогли відповісти на це питання. Решта прагне виїхати за кордон. Найбільш популярні країни, де хотіла б жити українська молодь – США, Великобританія та Німеччина. До речі, у Великобританії хотіли б здобути освіту 45,9% наших молодих людей, тоді як в Україні хоче навчатися всього 15,5% молоді [7, 4].

Звичайно, пояснити подібні факти можна тим, що Україна переживає зараз далеко не кращі часи. Негаразди і труднощі, які мають місце в нашій країні, особливо віддзеркалюються на молоді. Але чи може це бути єдиним поясненням? На наш погляд, ні. Тут ми маємо справу з браком патріотизму, втратою власних національних коренів, основа яких – національна свідомість. У молодій людини така свідомість сповна виявляється і дається в знаки лише тоді, коли є власна воля, наснага і потреба належати саме до цього народу, до цієї нації.

Як підкреслює академік НАН і АПН України, президент АПН України Василь Кремень, “в умовах глобалізації громадянська єдність, національне згуртування, а отже, патріотичне виховання молоді не тільки не втрачає актуальності, а навпаки – є дійсно стратегічним за своїм значенням, завданням. Патріотичне виховання важливе не тільки з огляду формування почуттів приналежності до нації, держави, а й має суто прикладний характер, бо веде до національного згуртування, що означає більш ефективне відстоювання національних інтересів у взаємовідносинах з іншими державами (а це надзвичайно актуально) і, врешті-решт, до більш заможного життя громадян”.

Проте розуміння патріотизму на початку ХХІ століття має певні особливості. Воно передбачає не лише любов до власного народу, а й пошанування інших, повагу до кожної людини, незалежно від її раси, національності, громадянства, релігійних вірувань тощо. Це вимагає, перш за все, формування високої культури міжнаціонального спілкування, в основі якої повинні лежати наступні гуманістичні принципи: повага індивіда гарантується його повагою до інших людей; толерантність і дотримання вимог культури плюралізму думок; розв'язання суперечностей і конфліктів відбувається на основі збереження гідності суперника; людина – основа, початок і кінець суспільства.

Зауважимо, що в Україні почастишали ксенофобські прояви, зростає кількість злочинів, скоєних на ґрунті расової, національної та релігійної нетерпимості (акти вандалізму щодо пам'ятників жертв холокосту та єврейських могил, розповсюдження листівок ксенофобського та расистського змісту, напади на іноземних громадян та ін.). Так, лише в 2008 р. на расовому підґрунті було здійснено 75 нападів, з них 5 вбивств, 13 пограбувань. На посилення расової нетерпимості в нашій країні вказувала впливова правозахисна організація Міжнародна амністія, а також державний департамент США у звіті з дотриманням прав людини у країнах світу.

Прояви расизму та ксенофобії вимагають як правових, так і виховних заходів. Адже процес глобалізації веде до вільного переміщення людей по всьому світу, зростання міграційних потоків. І в цьому плані за останні роки Україні стає більш відкритою та привабливою.

Інтеграція України в європейський освітній простір з включенням до Болонського процесу розширюють можливості наших студентів навчатися за кордо-

ном. Виходячи з цього, в навчальному процесі та виховній роботі зі студентами необхідно наголошувати на тому, що наш образ у світі ми повинні формувати через наші вчинки, нашу позицію, наші досягнення, через наших людей. На жаль, за кордоном уявлення про Україну поверхові, фрагментарні та переважно негативні. Так, згідно з результатами дослідження Всеукраїнської громадської місії “Україна відома”, яка проводила соціологічні заміри щодо іміджу України в країнах Західної Європи, 67,77 відсотка мешканців ЄС вважають Україну невідомою країною, 38,02 – культурною нацією, 37,19 – ринком надій, 19,01 – спортивною нацією. Військову міць України відзначили 15,7 відсотка європейців, а от надійним партнером нас вважають лише 5,7 відсотка жителів Західної Європи.

За різними оцінками, за кордоном працюють 3-5 млн. наших співвітчизників, значна частина з яких має вищу або середню спеціальну освіту. Прикро, але перед європейським та світовим співтовариством в усій своїй непривабливості нерідко виявляється духовний і моральний вакуум частини українців.

Згідно дослідження на тему “Що поляки думають про українців”, проведеного соціологом польського Інституту громадських справ Матеусом Фальковським, типовим українцем для поляків є несолідна людина, якій не можна довіряти. Антипатію до України відчувають 34% поляків, тоді як симпатію – 23%. Для німців ці показники становлять 24 та 70 відсотків відповідно. Стосовно тих іноземців, з якими полякам доводиться стикатися в Польщі, то більше українців тут не люблять тільки румун і циган.

До негативних соціально-економічних наслідків глобалізації відносяться такі, як зростання безробіття, збільшення знедолених категорій населення, поглиблення його розшарування та поляризації. Тому гуманізація освіти передбачає розроблення і реалізацію системи заходів, що мають пом'якшувати негативні наслідки, до яких призводить у сфері освіти зростаюче соціальне розшарування.

У соціокультурній сфері негативними наслідками глобалізації є втрата культурного спадку, деградація життєвих цінностей, поширення і домінування масової культури. Спостерігається переорієнтація соціальних інтересів багатьох молодих людей, ігнорування ними моральних і духовних цінностей своїх попередників, захоплення низькопробними зразками безнаціональної масової культури.

Наприклад, за оцінками студентів, для генерації батьків ваговими були переважно моральні та суспільно-значимі характеристики – чесність, порядність, інтелігентність, відданість ідеалам, прагнення бути корисним суспільству, почуття взаємодопомоги тощо.

Стосовно генерації сьогоденних студентів, згідно даних опитування, моральні якості не є засадовими і домінантними. Такими домінантами є переважно особистісно значимі та інтелектуальні характеристики, такі як самовпевненість, цілеспрямованість, наполегливість, об'єктивність оцінок, інтелектуальність, логічне мислення та інше. Безсумнівно, для сучасних і майбутніх фахівців ці якості конче необхідні. Але вони повинні поєднуватися з гуманістичними цінностями. Тим більше, що стосовно молоді майбутньої генерації студенти прогно-

зують поряд з професійно-значимими та особистісними характеристиками (ділова хватка, оперативність, володіння комп'ютерними технологіями, завзятість, рішучість, віра в себе) посилення негативних моральних якостей, зокрема, жорстокості, бездушності, егоїзму, безпринципності, нахабності.

В нашому суспільстві спостерігається переорієнтація цінностей. Як зазначають О.Данилов та О.Алексеева в публікації “Про демократію, цінності життя і не тільки...”, “для багатьох визначальною цінністю нашого життя сьогодні є гроші – заради яких брешуть, ідуть на обман, підробку, агресію, убивство. Чомусь бракує проникливості, щоб зрозуміти, що гроші не можуть бути метою і сенсом життя, що це один з інструментів, який допомагає нам досягати, втілювати значущі цілі життя” [8, 12].

Категорії “моральна відповідальність”, “моральний обов'язок” перетворилися у фарс.

Подвійні стандарти, подвійна мораль – звичайні явища нашого сьогодення. І, на превеликий жаль, приклад в цьому подає значна частина нашої національної еліти (фактично псевдоеліти).

Голова Верховної Ради України Володимир Литвин зазначає: „Проблема моральних основ суспільства стає проблемою національної безпеки країни, культ наживи став домінуючим і часто визначає основу світогляду” [9, 2].

Тому виховання таких гуманістичних цінностей і рис, як добро, справедливість, чесність, порядність, принциповість, прагнення приносити користь суспільству, моральний обов'язок, почуття взаємодопомоги повинно займати особливо чільне місце у підготовці сучасних фахівців.

Для вищої школи в Україні надзвичайно актуальною залишається проблема якості вищої освіти, забезпечення конкурентоспроможності якості наших випускників. На превеликий жаль, саме студентство мало опікується якістю української вищої освіти, реальною цінністю її дипломів та їх визнанням вітчизняними і зарубіжними роботодавцями. Красномовним у цьому зв'язку є факт, який наводить директор фонду „Демократичні ініціативи” Ірина Бекешніна. За її словами, опитування серед студентів показало, що основна причина давання хабарів – не примус викладачів, а власна ініціатива студентів. Бо простіше заплатити, ніж вивчити [10, 8]. Це свідчить про відсутність почуття обов'язку і рішень суспільної моралі у певній частині нашого студентства.

Органічною істотною складовою гуманізації освіти є її гуманітаризація. У цьому зв'язку не виправданим, на наш погляд, є скорочення циклу соціально-гуманітарних дисциплін у ВНЗ і кількості годин на їх вивчення.

Вважаємо також, що гуманізація освіти має включати в себе не лише шанобливе ставлення та повагу до тих, хто навчається, а й до тих, хто навчає. Тому аж ніяк не можна назвати гуманним підвищення учбового навантаження на викладачів ВНЗ при значному скороченні квот на певні види робіт, особливо враховуючи перехід до організації навчального процесу за кредитно-модульною системою.

Підсумовуючи, зазначимо, що посилення гуманістичного аспекту в підгото-

вці фахівців повинно сприяти формуванню особистості, готової до ініціативної і творчої професійної, соціальної та духовної діяльності в сучасному суспільстві, органічно адаптованої до життя не тільки в своїй країні, а й в глобальному вимірі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та СД) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2007. – 1736 с.
2. Балл Г. Гуманізація освіти в контексті сучасності: психолого-педагогічні орієнтири / Освіта і управління. – 1999. – т.3. С. 21-34.
3. Пастушенко В. Актуальні проблеми та психолого-педагогічні орієнтири гуманізації системи освіти / Нова педагогічна думка. Науково-методичний журнал. – Рівне, 2008. – №3. – С. 44-46.
4. Фіцула М. М. Педагогіка. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2000 – 542 с.
5. Федічкіна О., Полубінцев В. Проблеми гуманізації вищої освіти // Вісник КНТЕУ. – 2006 – №6 – С. 102-107.
6. Загальна декларація прав людини. Інфодиск Законодавство України. – К., 2007.
7. Тамкова О. Молодь їм покаже // Експрес. – 2011. – 13-25 серпня.
8. Данилов О., Алексєєва О. Про демократію, цінності життя і не тільки... // Голос України. – 2007. – 20 лютого (№31).
9. Кучерява О. Допоки маємо історичну пам’ять, буде діалог і порозуміння // Голос України. – 2012. – 30 березня (№58).
10. Куриленко О. Бракує моральних авторитетів, талантів і професіоналів // Газета по-українськи. – 2011. – 5 серпня (№112).